

Роксолана ЗОРІВЧАК (Львів)

СПРИЙНЯТТЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КАНАДІ

*Із хвилюванням і глибокою вдячністю присвячую цю розвідку
докторові історичних наук Богданові Зіновійовичу Якимовичу –
видатному науковцю, відданому українській науці патріотові, організатору
наукового життя, моєму щирому приятелю –
Роксолана Зорівчак*

Серед світочів вселюдського духу всіх часів і народів золотом вкарбовано ім'я Тараса Шевченка – великого поета, художника, мислителя, борця за духовно-національне і державно-політичне відродження України. Серед нашого народу панує культ Тараса Шевченка. Досить було “Кобзаря”, щоб Шевченкова поезія стала тією неопалимою купиною, що привела нас через велику пустелю занепаду, неволі й зневір'я до вільної, самостійної України. Дай Боже, щоб цей культ ми змогли вберегти в період глобалізації з усіма її десакралізаційними лже-тенденціями! Втрата цього культу стала б фатальною національною трагедією.

Іван Франко, автор понад п'ятдесяти статей різними мовами про Шевченкову творчість та перекладач поетових творів німецькою мовою, називаючи твори Т. Шевченка “наскрізь національними і своєрідними”, вказував, що незвичайна простота Шевченкового вислову, його мальовничість і натуральність ваблять перекладача, але разом доводять його до відчаю, коли він хоче своїм перекладом хоча б приблизно передати враження, яке робить оригінал¹. І. Франко підкреслював, що для відтворення Шевченкових віршів чужими мовами потрібні “золотарі з дуже делікатним струментом і дуже ніжною рукою”².

Переклад творів Т. Шевченка англійською мовою натрапляє на чималі труднощі, пов'язані із стосунками між цими мовами як різноструктурними, неблизькоспорідненими, дистантними, бо, чим віддаленіші мови за особливостями своєї будови, “тим більшими бувають утрати в перекладі художнього твору, і своєрідні мовні особливості вимагають тоді дбайливішого збереження”³.

Т. Шевченко поступово посідає належне йому місце в контексті світовому, у пантеоні вселюдської культури, серед її велетів, геніїв непроминальної слави. У колах українських емігрантів та їхніх нащадків Т. Шевченко відомий з патріотичних міркувань як найсвятіший символ до болю коханої та в більшості випадків навіки

¹ Франко І. Шевченко в німецькому одязі // *Його ж.* Зібрання творів: В 50 т. – Київ: Наукова думка, 1982. – Т. 35. – С. 189.

² Там само. – С. 196.

³ Holmes J. S. Forms of verse translation and the translation of verse form // *The nature of translation: Essays on the theory and practice of literary translation / ed. by J. S. Holmes.* – The Hague; Paris: Mouton; Bratislava: Publ. House of the Slovak Academy of Sciences, 1970. – P. 101.

втраченої Вітчизни. Попри те, що серед тлумачень його творів на різні мови ще не так багато перекладів високомистецьких, не лише окремі знавці, а й ширші читацькі кола (у тому числі й англомовні) при звичаються сприймати Шевченкову творчість як одну з найяскравіших сторінок у світовій літературі.

У популяризації Шевченкової літературної та мистецької спадщини серед канадців беруть участь різні щодо світогляду, знання та таланту професійні перекладачі, письменники, публіцисти, громадські діячі, що накладає свій відбиток на сприймання творчості поета в Канаді. Матеріали канадської шевченкіани мають неоднакову історико-літературну вартість та заслуговують на критичну оцінку. До канадської, британської, американської та австралійської літератур творчість Т. Шевченка входить майже паралельно. Переклади його творів, критичні праці та популяризаторські статті про нього відкривають творчості українського поета шлях в усі чотири літератури.

На популяризацію творчості Т. Шевченка в Канаді вирішальний, плідний вплив має українська еміграція до Канади. Уже у 80-их роках XIX ст. у Канаді з'явилися перші українці, які приїхали туди разом із протестантською сектою менонітів, що масово переселялася з України. Як окреме явище, нашу імміграцію започатковано 1891 р.: 7 вересня того року до Канади прибуло двоє українських селян із прикарпатського села Небилів – Василь Єленьяк та Іван Пилипівський. Побачивши масиви цілинного чорнозему, вони вирішили залишитися там надовго (а виявилось – назавжди). Процес імміграції призупинила Перша світова війна. Друга хвиля імміграції почалася наприкінці 1920-х рр. і не припинялася аж до вересня 1939 р. За приблизними підрахунками, 237 тис. українських селян, гнаних земельним голодом, нуждою, національним та соціальним гнітом, переселилося до Канади, головню з Галичини – “краю недоборів”⁴.

Третя потужна еміграційна хвиля була в 50-их роках, коли до Канади приїхало біля 300 тис. українських скитальців – т. зв. “переміщених осіб”. Хоча серед них було чимало інтелігентів, майже ніхто не знав англійської мови. Поновлена імміграція з України (т. зв. “четверта хвиля”), пов’язана з крахом тоталітарної системи, триває від 1991 р. Вона досить численна, але почуттям національного обов’язку не відзначається. За переписом населення Канади в 2001 р., у цій державі проживає 1 мільйон 700 тисяч осіб українського походження (дев’ята за величиною національна група в Канаді), однак з них лише 148 тисяч визнали українську мову рідною⁵.

Перші українські просвітницькі організації у Канаді виникли одразу після приїзду перших іммігрантів, що привезли з собою Шевченкове слово та розгорнули культурно-освітню та громадсько-політичну діяльність, започаткували свою пресу. 1901 р. виникла перша читальня імені Тараса Шевченка в Едмонтоні.

29 листопада 1903 р. культурно-громадський діяч К. Геник і його однодумці заснували читальню імені Тараса Шевченка у Вінніпезі. 1919 р. читальня Шевченкового імені було 23 (у Гамилтоні, Монреалі тощо). 2 жовтня 1906 р. у Вінніпезі

⁴ *Franko I.* Die Auswanderung der galizischen Bauer // Arbeiter Zeitung. – 1892. – No 43. – 21 Oktober.

⁵ *Макух А.* Українські канадці в переписі населення 2001 р. // Літературна Україна. – 2003. – 21 серп.

засновано “Товариство ім. Т. Г. Шевченка” – першу українську організацію, що вела не тільки культурно-освітню, а й громадсько-політичну роботу, закликала боротися за економічні й політичні права. Перше Шевченкове свято в Канаді – відзначення 90-річчя з дня народження поета – організував К. Генік 1 травня 1904 р. у Вінніпезі. 11 березня 1905 р. студенти учительських курсів у Вінніпезі влаштували шевченківський концерт. У листопаді 1905 р. чех Ф. Доячек (довголітній власник газети “Канадійський фермер”) відкрив у Вінніпезі “Руську книгарню”, що популяризувала твори українських класиків, зокрема Т. Шевченка. Книгарня випускала та поширювала серію книжок “Шевченківська бібліотека”. 1906 р. учні “Руської ремісничої школи” (Вінніпег) відзначили Шевченковий ювілей.

1914 рік у Канаді проголошено ювілейним Шевченковим роком. Великі урочистості відбулися в Едмонтоні (14 лютого), Ванкувері (18 лютого), Монреалі (15 березня), Вінніпезі, Елмвуді та інших містах. Відтоді канадська громадськість, головню українського походження, щороку відзначає шевченківські ювілеї. Широкого розмаху набуло відзначення поетових ювілеїв 1939 р., і, зокрема, 1951 р. Тоді прибула уже нова хвиля значною мірою інтелектуальної імміграції після Другої світової війни та відзначали також 60-річчя української імміграції до Канади. З 1951 р. святкування часто закінчувалося Всекрайовим фестивалем української пісні, музики й танцю. Святково відзначали також шевченкові ювілеї 1961, 1964, 1974, 1989, 1994, 2004, 2011 років. Велика роль у популяризації творчості Т. Шевченка належить пресі, україномовній та англomовній. Найстаріша українська газета в Канаді “Канадійський фермер” (започаткована у Вінніпезі 3 листопада 1903 р.) часто публікувала твори Т. Шевченка, на початковому етапі завдяки К. Генікові, І. Бодругові, І. Негричу. Активними популяризаторами творчості Т. Шевченка були також газети “Українське життя” (1941–1965, Торонто), “Українське слово” (1943–1965, Вінніпег), а з 1965 р. – тижневик “Життя і слово” (з 1991 р. – двомовний місячник “Українсько-канадський вісник = Ukrainian Canadian Herald”, Торонто). З 1 вересня 1947 р. виходило у Торонто англomовне періодичне видання “The Ukrainian Canadian” (“Український канадець”, від листопада 1968 р. до листопада 1991 р. – журнал, в інший час – газета).

Перші канадські перекладачі й дослідники творчості Т. Шевченка в основному або працювали серед українських іммігрантів (Е. Дж. Гантер, П. Канді), або мали з ними ті чи інші особисті контакти (Ф. Г. Р. Лайвсей). Перекладачі, дослідники й популяризатори Шевченкової спадщини новішої епохи в основному (за винятком В. Кіркконела) – вихідці з української імміграції (Джон Вір, М. Скрипник, Г. Польова, О. Івах, К. Г. Андрусин, Ю. Луцький, А. Маколкін, Д. Струк, Я. Розумний). 1915 роком датується перша стаття про Т. Шевченка в англomовному науковому “Університетському журналі”, який виходив в Монреалі. Її автор – канадський літератор Ф. Л. Тілсон – подає детальну творчу біографію Т. Шевченка, проводить певну паралель із Р. Бернсом і стверджує, що Т. Шевченка не можна вважати співцем лише його рідного краю. Він – речник правди і борець за волю, а тому його поезія має всесвітнє значення. Автор наводить повністю вірш “Минули літа молодії...” у перекладі Е. Л. Войнич. Інші вірші подає у власному перекладі⁶.

⁶ *Tilson F. L. Taras Shevchenko // University Magazine. – 1915. – February. – No 14. – P. 76–83.*

Я. Б. Рудницький вважав, що певний вплив на Ф. Л. Тілсона мали шевченкознавчі праці першого британського українця В. Р. Морфілла⁷.

Першою канадською перекладачкою творів Т. Шевченка була журналістка Флоренс-Гамільтон-Рендел Лайвсей (3.11.1874, Комптон, пров. Квебек – 28.07.1953, Торонто). Якось (було це на початку 1914 р. у Вінніпезі) пані Флоренс порадили пошукати собі допомогу для господарства та для догляду за дітками – п'ятирічною Дороті (майбутньою видатною канадською поетесою) та дворічною Софі – серед новоприбулих укранців – “людей у кожухах”, як їх називали. Незабаром, коли журналістка грала на фортепіано мелодії німецьких народних пісень, няня – більше мовою жестів, ніж слів – розповіла, що в краю, звідкіля вона виїхала (а була ця молода україночка з Калушини, теперішньої Івано-Франківської області), люди дуже часто співають, бо жити не можуть без пісні. І сама почала співати. Наче зачарована, слухала пані Флоренс ці пісні, виконувані незнайомою мовою... Одрозумівши, що канадці повинні хоча б частково відчувати їхню красу. “Ця подія – напише згодом глибока дослідниця творчого доробку Ф. Лайвсей Луїза Леб, – привела до відкриття цілого нового світу: художнього слова, пісень, танців, художніх виробів, одним словом, усього того, інколи невловимого, що творить українську душу, не тільки для пані Лайвсей, а – завдяки їй – для англомовного світу”⁸.

Захопившись піснями України, журналістка почала вивчати українську мову та літературу, культуру загалом, щоб перекладати українське художнє слово англійською мовою та популяризувати українську культуру серед канадців. Розшукуючи ноти українських пісень, вона познайомилася з українським літератором, церковним та громадським діячем (спершу соціалістичного, а згодом націоналістичного спрямування), вихідцем із Слобожанщини – Павлом Кратом. Він чимало допоміг їй не тільки в опануванні української мови та обізнанні з культурою України, а й у самому перекладанні⁹.

У 1916 р. у перекладі Ф. Лайвсей опубліковано збірку “Пісні України з русинськими віршами”, що вміщала “Думу про Марусю Богуславку”, понад сімдесят народних пісень, зокрема обрядових та історичних, а також поезії І. Котляревського, С. Руданського, Ю. Федьковича, С. Воробкевича і, очевидно, Т. Шевченка: “У неділю не гуляла...”, “Чого ти ходиш на могилу?..”, “Сонце заходить, гори чорніють...”, “Тополя”, “Не для людей, тієї слави”, “Думка” (“Нащо мені чорні брови...” – уривок), “Навгороді коло броду...”. Ф. Лайвсей переклала гімн “Ще не вмерла Україна” і в книжці подала також ноти до нього зі словами в оригіналі¹⁰.

Передмову до книжки під заголовком “Пісні України” написав П. Крат, і це – один із найкращих, найпоетичніших нарисів про Україну та українську народну творчість для англомовного читача. Зацитую невеличкий уривок із передмови у

⁷ *Rudnytskyi J. B.* The first Canadian literary appreciation of Shevchenko // *Zhinochyi svit = Woman's world.* – 1963. – March. – P. 15.

⁸ *Loeb L.* Florence Randal Livesay // *Down singing centuries: Folk literature of the Ukraine /* transl. by F. H. R. Livesay; compl. and ed. by L. Loeb with the generous assistance of D. Livesay. – Winnipeg, Man: Hyperion press, ltd, 1981. – P. 175.

⁹ *Crath P.* Florence Randal Livesay – interpreter of the Ukrainian soul // *Zhinochyi svit = Woman's world.* – 1950. – Nov. – P. 3.

¹⁰ *Songs of Ukraina with Ruthenian poems /* trans. by F. R. Livesay; preface by P. Crath. – London; Paris; Toronto: J. M. Dent & Sons, Ltd.; New York: E. P. Dutton & Co, 1916. – 176 p.

власному перекладі: “Монголи прийшли з Азії в Україну, і Чингісхан спорудив піраміди з людських черепів. Загибло дуже багато хоробрих русичів, але монголи не змогли подолати українського опору, твердого, наче скелі, і, отже, були позбавлені можливості згодом плюндрувати центральну та західну Європу. Хан повернув назад, європейська цивілізація була врятована – Україна ж була вкрита трупами... [...] Згодом з’явилися козаки, що постійно змагалися з ворогами України”¹¹.

Очевидно, з погляду сьогодення, переклади Ф. Лайвсей далеко не досконалі, не відзначаються високою майстерністю. Намагаючись відтворити український національний колорит, перекладачка вживає силу українських транскрибованих слів і калькованих висловів, роблячи тим самим переклад подекуди незрозумілим для англомовлян. У перекладі “Тополи” пропущено 31 рядок, тобто 14 відсотків усієї поезії. З другого боку, у текстах багато вставок, відсебеньок.

І все ж збірка відіграла позитивну роль: вона хоча б частково показала канадцам надзвичайну скарбівню українського художнього слова. На неї з’явилося дуже багато захоплюючих розлогих рецензій у пресі США, Великобританії і Канади. На переклади Ф. Лайвсей схвально відгукнулися українські критики І. Кулик¹² і Г. Майфет¹³.

Ф. Лайвсей часто виступала з українознавчими доповідями (“Українська поезія”, 1915; “Український фольклор”, 1917 та ін.) та статтями (“Пісні і танці українців”, 1927). У 1940 р. видано в її перекладі повість Г. Квітки-Основ’яненка “Маруся”. Передмову до книжки написав Генерал-губернатор Канади лорд Твідсмуір¹⁴. П. Крат чимало допоміг пані Флоренс – адже етнографічну прозу перекладати надзвичайно важко.

До кінця свого подвижницького життя Ф. Лайвсей перекладала твори української літератури. Майже тридцять років після її смерті, 1981 р., у Вінніпезі – при активному сприянні Д. Лайвсей – опубліковано книжку перекладів та українознавчих студій Ф. Лайвсей під заголовком “Спів віками”¹⁵. У ній вміщено чимало перекладів, раніше неопублікованих, зокрема декількох дум (“Втеча трьох братів з міста Азова”, “Самійло Кішка”, “Смерть козака-бандуриста” та ін.), історичних пісень, драми-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня”, фантастичного оповідання О. Стороженка “Закоханий чорт”. Найвагоміша з опублікованих у збірці студій – “Весільні обряди і пісні”. Книжку упорядкувала д-р Л. Леб, що є автором вичерпного нариса про Ф. Лайвсей, уміщеного в цьому виданні. Ілюстрації українського художника з Канади Стефана Чернецького мають велике пізнавальне та естетичне значення.

¹¹ Songs of Ukraina with Ruthenian poems... – P. 12–13.

¹² Кулик І. Ю. [Рецензія] // Червоний шлях. – 1924. – № 1/2. – С. 247–249. – Рец. на кн.: Songs of Ukraina with Ruthenian poems / trans. by F. R. Livesay; preface by P. Crath. – London; Paris; Toronto: J. M. Dent & Sons, Ltd.; New York: E. P. Dutton & Co, 1916. – 176 p.

¹³ Майфет Г. Шевченко в англійській інтерпретації // Шевченко. Річник перший / Ін-т Тараса Шевченка. – Харків: ДВУ. – С. 233–246. – Рец. на кн.: Songs of Ukraina with Ruthenian poems / trans. by F. R. Livesay; preface by P. Crath. – London; Paris; Toronto: J. M. Dent & Sons, Ltd.; New York: E. P. Dutton & Co, 1916. – 176 p.

¹⁴ Kvitka H. Marusia / transl. by F. R. Livesay. – New York: E. P. Dutton & Co, Inc., 1940. – 220 p.

¹⁵ Down singing centuries: Folk literature of the Ukraine / transl. by F. R. Livesay; compl. and ed. by L. Loeb with the generous assistance of D. Livesay. – Winnipeg, Man: Hyperion press, Ltd, 1981. – 204 p.

Ф. Лайвсей писала й оригінальні твори. В її доробку – збірка віршів “Пастухова торбина” (Торонто, 1923) та повість “Присмак солі” (Лондон; Торонто, 1927).

Книжка місіонера і лікаря Е. Дж. Гантера “Кобзар України”¹⁶, що включала 23 Шевченкові твори (з них 20 з’явилося англійською мовою вперше) і життєпис поета, поданий фрагментарно, була тривалий час найповнішою англомовною збіркою творів Т. Шевченка. У книзі Е. Гантера є окремі цікаві перекладацькі (лексичні, образні) вдалі знахідки, але загалом ідейно-художня вартість перекладів невисока. Елігзандер Джердін Гантер (27.II.1868, м. Лейт, пров. Онтаріо – 25.VIII.1940, м. Тюлон, пров. Манітоба) не був поетом, не мислив образами, не міг повноцінно передати багатство Шевченкової поезії, звертав мало уваги на відтворення архітектоники віршів, вилучав українські реалії, географічні назви. Факсимільне видання цієї книги за ред. Я. Б. Рудницького опубліковано 1961 р.¹⁷

Інтерпретації О. Іваха, опубліковані 1933 р. окремою книжкою¹⁸ та 1956 р. в періодиці, і П. Канді, надруковані в періодиці 1926 р. (“Заповіт”) і 1943 р. (“Ой три шляхи широкі...”), також не були в художньому розумінні вищим щаблем англомовної шевченкіани. У перекладах О. Іваха знаходимо чимало випадків одомашнення (англізації) Шевченкової поезії. Так, Шевченкові “маленькі діточки” (поезія “Садок вишневий коло хати...”) у перекладі О. Іваха конкретизовано іменами “Nell and Bill”, що створює досить комічну ситуацію, пор.: “Поклала мати коло хати / Маленьких діточок своїх...” – “Close to the wall on the clay-benches / The mother lulls her Nell and Bill...” У передмові до своєї збірки О. Івах обмежує представлення Т. Шевченка англомовному читачеві твердженням, що наш поет – це В. Шекспір України.

Якісно новим досягненням шевченкіани в Канаді є творчий доробок канадського перекладача-фахівця, журналіста й діяча робітничого та комуністичного руху Канади – Джона Віра (псевдонім Івана Федоровича Вив’юрського – 23.X.1906, Брод-Веллі, пров. Манітоба – 23.XI.1983, Торонто). Він – автор критико-біографічного нариса про поета англійською мовою “Співець України”¹⁹, багатьох перекладів, систематично друкованих в англомовній пресі й окремими виданнями²⁰.

Джон Вір переклав 29 віршованих та чотири прозові твори Т. Шевченка (зокрема, повість “Художник”). Віршові переклади відзначаються змістовою точністю, вдалим (в основному) відтворенням образної системи оригіналів. Так, могутнім, звеличувальним гімном борцям за волю та, водночас, розвінчувальною, гнівною інвективною проти колонізаторів звучить поема “Кавказ” в інтерпретації

¹⁶ *Shevchenko T. The Kobzar of Ukraine / transl. by A. J. Hunter. – Teulon, Man: A. J. Hunter, 1922. – 144 p.*

¹⁷ *Shevchenko T. The Kobzar of Ukraine / transl. by A. J. Hunter. – 2nd printing / ed. by J. B. Rudnycky. – New York; Winnipeg: Ukrainian Publishing Co., Howerla, 1961. – 144 p.*

¹⁸ *Ukrainian songs and lyrics: a short anthology of Ukrainian poetry / transl. by H. Ewach. – Winnipeg: Ukrainian Publ. Co., 1933. – 77 p.*

¹⁹ *Weir John. Bard of Ukraine: an introduction to the life and works of Taras Shevchenko. – Toronto: National Jubilee Committee of United Ukrainian Canadians, 1951. – 64 p.*

²⁰ *Shevchenko T. Selections / transl. by John Weir. – Toronto: Ukrainian Canadian, 1961. – 142 p.; Ejusdem. Selected works / ed. by John Weir. – Moscow: Progress publ., s. a. – 468 p.; Ejusdem. Selected works. Poetry and prose / transl. from the Ukrainian. – Moscow: Progress publ., 1979. – 534 p.; Шевченко Т. Вибрані поезії = Shevchenko T. Selected poetry / transl. by John Weir, I. Zheleznova, O. Shartse & G. Evans. – Kiev: Dnipro publ., 1989. – 560 p.*

Джона Віра, що належить до одного з найвдаліших здобутків англомовної шевченкіани. Ось як передано по-англійському початок поеми, де Поет викарбовує образ залитого кров'ю Кавказу і в гранично узагальнених образах стверджує непереможність народу:

*Mighty mountains, row on row, blanketed with cloud,
Planted thick with human woe, laved with human blood.
Chained to a rock, age after age
Prometheus there bears
Eternal punishment – each day
His breast the eagle tears.
It rends the heart but cannot drain
The life-blood from his veins –
Each day the heart revives again
And once again is gay.
Our spirit never can be downed,
Our striving to be free.
The sateless one will never plow
The bottom of the sea²¹.*

Однаке з версифікаційного погляду перекладач виявляє тенденцію надмірно ямбізувати поезію Т. Шевченка. Критичні статті Джона Віра (головно популяризаторського характеру) – надто заідеологізовані, позначені комуністичними “шорами на очах”.

Із середовища української імміграції вийшла також М. Скрипник, автор багатьох популярних нарисів про Т. Шевченка англійською мовою, перекладач поеми “Катерина”²² та інших поезій – заспіву балади “Причинна”, вірша “Сон” (“На панщині пшеницю жала”), а також багатьох популярних нарисів та художніх творів про Т. Шевченка, написаних українською мовою.

Чимало для популяризації Т. Шевченка зробили Г. Польова, авторка англомовної книжки про дитинство поета²³, і М. Сейго – режисер і автор сценарію документального фільму про Т. Шевченка, співавтор (разом з Г. Польовою) англомовної книжки “Весь світ – моє село”²⁴. Г. Польова сприяла тому, що в 1980–1988 рр. чимало літературознавців з України – академіки В. Русанівський, І. Дзевєрін, Л. Новиченко, І. Дзюба, професори П. Кононенко, Р. Іванченко, І. Дузь, поети І. Драч, Д. Павличко, Р. Лубківський, П. Перебийніс, Б. Олійник, В. Коротич – мали змогу виступити з шевченкознавчими доповідями в багатьох університетах по всій Канаді від Британської Колумбії до Квебеку.

1964 рік ознаменувався появою майже повного англомовного “Кобзаря” в Торонто. Переклади здійснив В. Кіркконел за допомогою підрядників К. Г. Андрусишина та шевченкознавчих консультацій С. Гординського. Вотсон Кіркконел (16.V.1895, м. Порт-Гоуп, пров. Онтаріо – 26.II.1977, м. Волфвіл, пров. Нова Шотландія) – канадський англомовний письменник, філолог,

²¹ *Shevchenko T. The Caucasus / transl. by J. Weir // Шевченко Т. Вибрані поезії = Shevchenko T. Selected poetry. – Київ: Дніпро, 1977. – С. 187.*

²² *Shevchenko T. Katerina / transl. by M. Skrypnyk. – Toronto: Ukrainian Canadian, 1960. – 20 p.*

²³ *Polowy H. Little Taras. – Toronto: Ukrainian Canadian, 1961. – 111 p.*

²⁴ *Polowy H., Sago M. The world is my Village. – Toronto: Published by the authors, 1964. – 197 p.*

публіцист, перекладач. Шотландець з походження. Закінчив 1916 р. Квінз університет магістром (м. Кінгстон, пров. Онтаріо); 1919 р. закінчив заочно курс журналістики в Лондонському інституті журналістики; вивчав економіку у 1921–1922 рр. в Лінкольнському коледжі в Оксфорді. У 1922–1940 рр. – професор Веслі коледжу (Вінніпег); 1940–1948 рр. – завідувач кафедри англійської філології в Макмастерському університеті (м. Гамільтон); 1948–1964 рр. – президент Акадійського університету (Волфвіл). У книзі “Присмерки волі” різко засудив фашизм. Пристрасно виступав також проти сталінізму та комунізму²⁵.

Проф. Кіркконел перекладав з угорської, французької, італійської, грецької, ісландської, норвезької, шведської, української, польської, класичних мов. Видав понад 40 книжок поетичних перекладів: “Європейські елегії” (1928, переклади з понад 40 мов), “Угорська муза” (1933), “Золота скарбівня польської лірики” (1936), “Слово о полку Ігоревім” (1947, разом із П. Кратом)²⁶, поему “Пан Тадеуш” А. Міцкевича (1962) та ін. Вивчав мови, життя і побут різних етнічних груп Канади, робив щорічні огляди різномовної літератури країни (1938–1966, крім англо- і франкомовної) для “Квартальника Торонтського університету”. Опублікував у власному перекладі антологію поезії національних меншин Канади, де вміщено твори й україномовних авторів (О. Іваха, І. Киріяка та ін.) під заголовком “Канадські обертони” (1935).

Костянтин Генрі Андрусишин (19.07.1907, Вінніпег – 13.05.1983, Саскатун (пров. Саскачеван) – канадський україніст, англійськомовний перекладач Шевченкових творів, автор популярних статей про нього. Походив із родини українських іммігрантів з Івано-Франківщини (тоді – Станіславівщини). Студював на відділі англійської та французької мов Манітобського університету (1925–1930). Продовжував навчання на відділі французької літератури в Сорбонні (1930–1931), 1931 р. здобув ступінь магістра мистецтв Манітобського університету. 1940 р. в Торонтському університеті йому присуджено ступінь доктора філософії. У 1941–1944 рр. – головний редактор українського тижневика “Канадський фермер” накладом в 15 тис. примірників. Один із засновників канадської славістики, зокрема україністики, на університетському рівні. Довголітній викладач україністики Саскачеванського університету в місті Саскатун (1945–1975), завідувач Відділу славістики з 1945 р., професор з 1955 р. Укладач (у співавторстві з Дж. Креттом) “Українсько-англійського словника” на 95 тис. слів та 35 тис. фразеологічних одиниць (Торонто, 1955; 1957; 1981).

Разом з К. Г. Андрусишином Кіркконел уклав і переклав антологію “Українські поети 1189–1962” (1963), до якої ввійшли: “Слово о полку Ігоревім”, думи XVI–XVII ст., твори 102 поетів, у т. ч. Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеся, В. Бобинського, Є. Плужника, В. Сосюри, М. Бажана та ін.²⁷

1964 р. у перекладі В. Кіркконела (разом з К. Г. Андрусишином) вийшли майже всі українські поезії Т. Шевченка – крім віршів “Думка” (“Тяжко-важко в світі жити...”), “Якби то ти, Богдане п’яний...”, “Кума моя і я...” – у книзі “Поетичні

²⁵ Morning in his heart. The life and writings of Watson Kirkconnell. Biographical sketch by J. R. C. Perkin. Bibliography by J. B. Snelson. – Wolfville, Nova Scotia, 1986. – 372 p.

²⁶ Prince Ihor’s raid against the Polovtsi / transl. by P. C. Crath, versified by W. Kirkconnell. – Saskatoon, Sask., 1947. – III, 14 p.

²⁷ The Ukrainian poets, 1189–1962. Sel. & transl. by C. H. Andrusyshen and W. Kirkconnell. – Toronto: University of Toronto press, 1963. –XXX, 500 p.

твори Тараса Шевченка. Кобзар”²⁸. Переклад здійснено за “Кобзарем” В. Сімовича. Перекладачі намагалися наблизити Шевченкове віршування до англомовного. Поєми “Катерина”, “Наймичка”, “Сова”, “Сліпий”, баладу “Тополя”, значну частину поеми “Гайдамаки” перекладено баладним розміром, поеми “Єретик”, “Відьма”, послання “І мертвим, і живим, і ненарожденним...” – восьми складовим віршем; поеми “Неофіти”, “Марія” – героїчними куплетами, поеми “Великий льох”, “Петрусь” і “Царі” – білим віршем. Машинопис уважно перечитував та вніс до нього чимало виправлень відомий письменник, перекладач і художник С. Гординський, який проілюстровав англомовне видання Шевченковими мистецькими творами. Усе ж мова перекладів – досить архаїчна, блискучі Шевченкові словесні образи в ній часто замінені трафаретними англійськими фразами. На книжку з’явилося чимало позитивних рецензій, з них десять в англомовному світі і одна в Україні²⁹.

Шевченкознавство в Канаді – складова канадської україністики, порівняно молодого галузі досліджень. 1943 р. перший факультативний курс української мови відкрито в Саскачеванському університеті (м. Саскатун). Поступово україністику стали викладати в більшості університетів Канади. При Альбертському університеті (м. Едмонтон) 1976 р. організовано Канадський інститут україністики (КІУС), що розгорнув досить широку дослідницьку та видавничу діяльність.

КІУС і Торонтський університет видають із 1978 р. двічі на рік “Journal of Ukrainian Studies” (“Журнал україністики”), до № 7 включно “Journal of Ukrainian Graduate Studies” (“Журнал студентів україністики”). У першому випуску цього журналу Л. Шнайдер опублікувала досить цікаву статтю про романтизм Т. Шевченка³⁰.

1989 р. у цьому журналі опубліковано статтю Я. Розумного “Повернення символу: Шевченкова Катерина в сучасній українській радянській літературі”, в якій автор стверджує, що в Шевченковій поезії, як і в сучасній українській поезії, це ім’я є певним символом, що може сповнюватися і позитивним, і пейоративним змістом³¹.

Чималий внесок у шевченкознавство англомовного світу в професора Торонтського університету Юрія Луцького. 1971 р. він опублікував дискусійну монографію “Між Гоголем і Шевченком. Полюси літературної України, 1798–1847”³². У ній дослідник чітко обґрунтував самотутнє українство Т. Шевченка у порівнянні з М. Гоголем, що також був не лише сином української землі, а й дитиною українського народу, але, на думку автора, інтегрувався майже повністю в російську культуру. Т. Шевченко, навпаки, став квінтесенцією українства, символом самотутності, окремішності не лише нашої літератури, а й усього українського народу.

²⁸ The poetical works of Taras Shevchenko. The Kobzar / transl. by C. H. Andrusyshen and W. Kirkconnell. – Toronto: University of Toronto press, 1964. – II, 563 p.

²⁹ Жомнір О. Повний англійський “Кобзар” // Вітчизна. – 1967. – № 3. – С. 166–169.

³⁰ Schneider L. E. An examination of Shevchenko’s romanticism // Journal of Ukrainian Graduate Studies. – 1978. – Spring. – Vol. 1, No 1.

³¹ Rozumnyj Ya. The return of a symbol: Shevchenko’s Kateryna in contemporary Soviet Ukrainian literature // In working order: Essays presented to G. S. N. Luckyi. [Journal of Ukrainian Studies. – 1989. – Vol. 14].

³² Luckyj G. S. N. Between Gogol and Shevchenko: Polarity in Literary Ukraine 1798–1847. – Muenchen: Wilhelm Fink Verlag, 1971. – 210 p.

Ю. Луцький – англomовний перекладач біографії Т. Шевченка (опубл. 1988 р.), написаної П. Зайцевим у 1938 р. для Шевченкового шістнадцятитомника й опублікованої в оригіналі 1955 р. Англomовний варіант трохи скорочений³³. 1964 р. Ю. Луцький опублікував цікаву англomовну статтю “Чи є Шевченко символом всезагальної волі?”³⁴, в якій переконливо доводив, що дослідники надто заідеологізували Т. Шевченка, і як поет найвищої проби він не повністю відомий навіть у своєму рідному краю. Автор детально аналізує загальнолюдські мотиви у творчості Т. Шевченка, цитуючи уривки з його творів в англomовних перекладах К. О. Меннінга, В. Річ, К. Г. Андрусишина – В. Кірконела. 1981 р. Канадський інститут українознавства при Торонтському університеті опублікував за редакцією Ю. Луцького англomовну антологію шевченкознавчої критики (з ґрунтовною вступною статтею Б. Рубчака), задуману як університетський підручник для студентів³⁵. У книзі “Шевченко і критики (1861–1980)” – 27 статей: і давніх дослідників (П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка), і сучасних (Б. Рубчака, Дж. Грабовича та ін.). У збірці представлено різні аспекти шевченкознавчих досліджень: біографічний, соціологічний, історичний, порівняльно-історичний.

Із англomовних досліджень, опублікованих в Україні, доречно згадати збірку статей про Шевченкову творчість та сприйняття її у світі, опубліковану товариством “Україна” за редакцією В. С. Бородіна 1988 р.³⁶ Від інших опублікованих в Україні англomовних публікацій, зокрема передмов до англomовних збірок поезії Т. Шевченка, вона вигідно відрізняється орієнтацією на англomовного читача.

Дуже цікаву працю опублікувала в 1992 р. торонтська дослідниця (випускниця Одеського університету) А. Маколкін: “Ім’я, герой, знак. Семіотика націоналізму, подана через героїчну біографію”, в якій, застосовуючи семіотичний аналіз, вона стверджує надзвичайну популярність Т. Шевченка дослідженням текстів його біографій з різним етнокомпонентом³⁷. Предметом дослідження в монографії є Т. Шевченко, знак великої семіотичної інтенсивності; іншою семіотичною константою є жанр біографії.

Досить неповно, сказати б, упереджено, подано історію українського шевченкознавства в п’ятитомній англomовній “Енциклопедії України” (публікація Канадського інституту українознавства, НТШ та Канадської фундації українознавчих студій, 1984–1993)³⁸. Це відчувається і в оглядовій статті, і при подачі більшості персоналій. Автори тенденційно ігнорують той відрадний факт, що, попри несприятливі умови та нестерпну цензуру, зокрема стосовно шевченкознавства, науковці України та інших колишніх республік Радянського Союзу зробили значний внесок у вивчення життя та творчості Т. Шевченка.

³³ *Zaitsev P.* Taras Shevchenko: a Life / ed., abridged and transl. by G. S. N. Luckyi. – Toronto: Published for the Shevchenko Scientific Soc. By Univ. of Toronto press, 1988. – XI, 284 p.

³⁴ *Luckyi G. S. N.* Is Shevchenko a symbol of universal freedom? // *Comparative Literature Studies*. – 1964. – Vol. 1. – P. 18–24.

³⁵ *Shevchenko and the critics, 1861–1980* / ed. by G. S. N. Lukyj; transl. by D. Ferguson & S. Yurkevich. – Toronto: Publ. in association with CIUS by Univ. of Toronto Press, 1980. – XI, 522 p.

³⁶ *Shevchenko and the world* / compl. by V. Borodin. – Kiev: Ukraina Soc., 1988. – 78 p.

³⁷ *Makolkina A.* Name, hero, icon. Semiotics of nationalism through heroic biography. – Berlin; New York: Walter De Gruyter Inc., 1992. – 264 p.

³⁸ *Antokhii M., Struk D. H., Zelska-Darewych.* Shevchenko Taras // *Encyclopedia of Ukraine*. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 4. – P. 646–656.

Осмиленню історії рецепції творчості Т. Шевченка канадською літературою сприяють бібліографічні покажчики англомовної україніки, зокрема М. Тарнавської (видає КІУС)³⁹ та О. П'ясецької⁴⁰. Корисною для дослідників є укладена канадським дослідником А. Григоровичем бібліографія “Шевченкознавчі праці англійською мовою” 1989 р.⁴¹ Майже всі україномовні поети Канади звертаються до образу та творчості Т. Шевченка. Його вшановують також поодинокі англомовні поети Канади. Англомовний поет Дж. Воллес присвятив українському поетові вірш “Шана канадца” (1961)⁴². На міжнародному форумі діячів культури в Києві, присвяченому 150-річчю з дня народження Т. Шевченка (29–30 травня 1964 р.), виступав канадський поет В. Макдональд, досить добре обізнаний із творчістю Т. Шевченка.

Року 1939 українська громадськість Канади робила заходи, щоб спорудити пам'ятник Т. Шевченкові у Вінніпезі (у Сейнт-Джонс парку), але канадська влада не дала дозволу. 1 липня 1951 р. у північному Оуквілі (пров. Онтаріо, між Торонтом і Гамілтоном, територія, відома під назвою “Палермо”) установлено пам'ятник Т. Шевченка роботи українських скульпторів М. Вронського та Б. Олійника як дарунок українського народу українцям Канади. На гранітному п'єдесталі була повна бронзова постать Т. Шевченка в динамічній позі (заввишки у 5 м, вагою у 2 т). На урочистій церемонії відкриття першого пам'ятника Т. Шевченкові на американському континенті були присутні 45 тис. людей різних національностей. 29 липня 1952 р. відкрито поруч із пам'ятником Музей Т. Г. Шевченка з великою кількістю експонатів, подарованих з Державного музею Т. Г. Шевченка у Києві (репродукції автографів, фотокопії архівних матеріалів, картини відомих художників, копії малюнків Т. Шевченка, копія посмертної маски українського поета). У липні – серпні 1976 р. за активною участю М. Скрипник редакція “The Ukrainian Canadian” випустила спеціальний шевченківський номер, присвячений 25-річчю встановлення пам'ятника поетові в (Оуквілі) Палермо.

У ніч з 15 на 16 вересня 1988 р. якісь вандали спалили приміщення музею разом з експонатами. Вдалося врятувати лише посмертну маску поета. Музей досить швидко відновлено завдяки допомозі з України і перенесено до Торонто. Його відкрили 8 вересня 1995 р.⁴³ Він функціонує досить активно, випускає інформаційний бюлетень, з 2000 р. має свою веб-сторінку, яка має дотепер 190 тисяч відвідувачів. У ніч на 30 грудня 2006 р. пам'ятник Т. Шевченкові украли бандити⁴⁴.

³⁹ Ukrainian literature in English: Books and pamphlets, 1890–1965: An annotated bibliography / compl. by M. Tarnawsky. – Edmonton, 1988. – 128 p.; Ukrainian literature in English: Articles in journals and collections, 1840–1965: An annotated bibliography / compl. by M. Tarnawsky. – Edmonton: CIUS; Univ. of Alberta, 1992. – XII, 176 p.; Ukrainian literature in English: 1980–1989. An annotated bibliography / compl. by M. Tarnawsky. – Edmonton & Toronto: CIUS; Univ. of Alberta, 1999. – 464 p.; Ukrainian literature in English: 1966–1979. An annotated bibliography / compl. by M. Tarnawsky. – Edmonton & Toronto: CIUS Press, 1999. – 528 p.

⁴⁰ Bibliography of Ukrainian literature in English and French: Translations and critical works, 1950–1986 / compl. by O. Piaseckyj. – Ottawa; London; Paris: University of Ottawa Press, 1989. – 386 p.

⁴¹ Shevchenko books in English, 1911–1988 / by A. Gregorovich // Forum. – 1989. – № 77. – P. 78–82.

⁴² Wallace J. S. Tribute by a Canadian poet // Krawchuk P. Shevchenko in Canada. – Toronto: Ukrainian Canadian, 1961.

⁴³ Szczesny W. Shevchenko museum update // The Ukrainian Canadian. – 1989. – March.

⁴⁴ Taras Shevchenko statue stolen from Ontario park // The Ukrainian Weekly. – 2007. – 7 January; Мухайліва Н. Понівечений Шевченко як ознака розчленованої нації // Основа. – 2007. – Березень – квітень.

Дня 9 липня 1961 р. встановлено пам'ятник Т. Шевченка (скульптор А. Дарган) біля будинку Манітобського парламенту в Вінніпезі. На урочистостях виступив тодішній прем'єр-міністр Канади Дж. Діфенкебер та назвав Т. Шевченка речником усіх борців за волю. Пам'ятник Т. Шевченка з мармуру роботи українського скульптора А. Ігнашенка є в Тиммінсі (пров. Онтаріо). Фундамент пам'ятника спорудив місцевий мешканець – італієць С. Фурлетті. Пам'ятник відкрито в Кобзаревому парку 25 серпня 1984 р. поруч із місцевим краєзнавчим музеєм історії українських першопоселенців у Канаді. У 1900–1906 рр. у провінції Манітоба була місцевість “Шевченко”. Школа у цьому поселенні (тепер “Вайта”) зберігає ім'я Т. Шевченка.

Імпозантний пам'ятник Т. Шевченка на величному постаменті відкрито в Оттаві 26 червня 2011 р. Це – робота скульптора Л. Молодожанина. Поруч із постагтю молодого Поета – три композиції: “Гайдамаки”, “Катерина з немовлятком”, “Бандурист”⁴⁵. На відкриття пам'ятника з'їхалося дуже багато шанувальників Поета та українства загалом. Відзначали водночас Двадцятиліття Незалежності Української Держави та 120-річчя українських поселень у Канаді (ідеться про українських першопоселенців В. Єленяка та І. Пилипівського, що прибули до Канади 7 вересня 1891 р.). На жаль, Л. Молодожанин не дожив до відкриття пам'ятника. Він відійшов у вічність 2009 р. Пам'ятник подарувала громаді дружина Л. Молодожанина, яка померла наступного дня після відкриття пам'ятника.

Пам'ятники Т. Шевченка у Вашингтоні, Оттаві, Буенос-Айресі, Санкт-Петербурзі, пам'ятник св. Володимирові в Лондоні – це лише маленька частка з того, що створив Л. Молодожанин – волинянин, що з лихого долі став громадянином Канади.

Справжній процес засвоєння Шевченкової творчості англomовними літературами лише розпочався, його розквіт – попереду. Поезія Шевченка – Поета, що у свідомості українського народу зайняв місце під рушниками на покуті, чільне місце – незаплямованим сонцем піднімається з України на загальнолюдські обрії.

⁴⁵ Taras Shevchenko monument to be unveiled in Ottawa // The Ukrainian weekly. – 2011. – 29 May. – P. 26.